

KATERN IV.
DE THERAPEUT
ALS EDELSMID /
HOE KUN JE KIND
EN GEZIN INBEDDEN
IN FAMILIE, CULTUUR
EN HISTORIE?
SITA SOMERS
KITLYN TJIN A DJIE
IRENE ZWAAN

Een steen hoeft niet altijd doorkliefd te worden om de scherpe, kwetsende kantjes eraf te halen. Als je hem vat in een ring is hij geborgen, omhuld in een beschermende zilveren laag, en blinkend mooi en waardevol.

Rousseau , 2008

Uit de praktijk van Sita Somers

“Een van mijn cliënten was een Turks jongetje, een echt angstbijtertje. Op school was hij hondsbrutaal. Thuis durfde hij niet alleen in zijn eigen kamer te blijven. Hij wilde altijd bij zijn moeder in bed slapen en was voortdurend bang dat zijn drie kleine zusjes iets ergs zou overkomen. De ouders waren overbeschermend. Het gezin bestond uit vier kinderen. Het jongetje was de oudste.

De ouders waren tweedegeneratie migranten. Tijdens de ouderbegeleiding gaf de moeder aan te beseffen dat ze de zaken thuis anders moest aanpakken. Maar stel dat haar kind iets zou overkomen... Ze moest hem beschermen! Haar man steunde haar redenatie. Daarnaast was ze bang dat een andere aanpak ruzie met de familie zou veroorzaken.

Als eerste zijn we het familiegenogram van beide ouders gaan tekenen. In de vaders lijn bleken veel familieleden te zijn gestorven door ziekte; zijn moeder was al jong wees. De moeders lijn wortelde in een dorpje dat was verwickeld in een Koerdische stammenstrijd. Haar overgrootvader was doodgeschoten. Haar grootmoeder hield haar kinderen in de ene hand, een pistool in de andere... Ze verborg het wapen in de zak van haar Turkse pofbroek. Om haar gezin te verdedigen.

De moeder vertelde haar verhaal aan de hand van een genogram, en terwijl ze sprak, viel het kwartje. Haar angst was logisch en moest worden doorbroken om niet over te slaan op volgende generaties. De oorzaak van het gevoel van onveiligheid en de verliesangst was opgehelderd. Gevolg: een maand later sliep het jongetje in zijn eigen bed.

Maar daarmee waren we er nog niet. 's Avonds, alleen thuis met de slapende kinderen, bleek de moeder doodsbang. De nabijheid van het kind had haar al die tijd een veilig gevoel gegeven.

Tijd om aan de moeders eigen therapie te beginnen. Ze moest sterk zijn om niet te zwichten en haar zoontje weer bij zich in bed te nemen. Met behulp van het genogram lieten we haar ervaren dat ze net zoveel kracht bezat als haar grootmoeder met het pistool. We keken welke steunbronnen ze in kon zetten wanneer ze angstig was, met wie ze kon bellen, internetten, skypen. Kortom: waar ze 's avonds kracht kon opdoen om (langzaam) te leren het alleen zijn te verdragen.”

Deze casus van Sita Somers bevat alle elementen die in de meeste migrantencasusïstiek een rol spelen. Het gaat over de migratiegeschiedenis van een cliëntensysteem en de impact daarvan op de familie-organisatie. Over breuken in eerdere generaties en de effecten daarvan op jongere generaties. Tot slot laat de casus zien hoe je krachtbronnen uit het verleden kunt inzetten om te herstellen in het hier en nu. Al deze aspecten worden uitgebreid behandeld in dit artikel.

INLEIDING

In de behandeling van migranten uit collectieve familiesystemen is het van belang om het contact met de oorsprong te herstellen. Op die manier wordt het zelfhelende vermogen van de familie opnieuw geactiveerd. Behandelmethoden als *Enveloppement* en ‘beschermjassen’ gaan er vanuit dat mensen die zich omhullen met krachtbronnen, verhalen, ankers en steunsystemen uit het verleden, in staat zijn zich te herpakken en verder te gaan. De stress neemt af. Daardoor herstelt het mentaliseringsvermogen¹ zich en wordt flexibele coping hervonden. Voornoemde behandelmethoden vergen veiligheid en vertrouwen in de relatie tussen cliënt en therapeut. Om deze veiligheid te creëren, is het van belang dat je als therapeut nieuwsgierig bent en vragen durft te stellen. Maar zonder te oordelen! Het vereist dat je jezelf herneemt wanneer je wordt geraakt in het contact met de cliënt, dat je kwetsbaar durft te zijn. Het model voor interculturele competenties helpt daarbij.

Voordat we deze behandelmethoden toelichten, gaan we in op de context van kinderen in families met een migratie-achtergrond. Met welke aspecten moet je als therapeut rekening houden in een interculturele hulprelatie? Hoe geef je vorm aan effectieve hulpverlening?

Allereerst is gedegen kennis vereist van eigenschappen van *autonomy-oriented* en *community-oriented* familiesystemen. Er bestaan essentiële verschillen tussen organisatievorm, verwachtingen en opvoedingsstijlen van beide systemen. De familie geldt als belangrijkste bron voor effectieve hulpverlening, maar is vaak gehavend en belast door de migratiegeschiedenis.

¹ Het begrip mentaliseren refereert aan de ontwikkeling van een kind in het zien en benoemen van zijn emoties als zijnde iets van zichzelf. Hierdoor ontstaat het vermogen om onderscheid te maken tussen de eigen emotionele binnenwereld en die van anderen. Mentaliseringsvermogen duidt op het vermogen het eigen gedrag en dat van anderen te begrijpen en te interpreteren.

We gaan in op de eigenschappen en gevolgen van migratie voor families: welke effecten heeft migratie op de wijze waarop kinderen worden opgevoed? Wanneer gaat het mis? Hoe kun je daar als therapeut op anticiperen? Tot slot passeren een aantal onderwerpen (onder andere geheimen en parentificatie) de revue die vaak stress opleveren in de interculturele dialoog. Omdat ze heilige huisjes omver werpen van de westers opgeleide hulpverlener, of omdat het blinde vlekken zijn.

HET KIND IN DE FAMILIE

IK- EN WIJ-GERICHTE FAMILIESYSTEMEN

De wijze waarop families mondiaal zijn georganiseerd is (grofweg) in te delen in twee soorten systemen. Het ik-gerichte systeem (waarbij het individu centraal staat) versus het wij-gerichte systeem (waarin het belang van de groep voorop staat). In de literatuur worden vaak de termen *autonomy-oriented* en *community-oriented* gebruikt (Mesquita, 2011). Families in de Noord-Atlantische samenlevingen, zoals Nederland, dragen vooral eigenschappen van het *autonomy-oriented* systeem in zich. Families in de overige landen zijn vooral georganiseerd als *community-oriented*.

Het ik-gerichte systeem werkt toe naar individuele onafhankelijkheid, autonomie, zelfbeschikking, zelfvervulling en privacy. Opvoeding van kinderen gaat alleen de ouders aan en na de adolescentiefase worden de rechten en plichten van deze relatie ondergeschikt gemaakt aan ieders persoonlijke ontplooiing. Communicatie is direct, open en expliciet (Ende en Savenije, 2002). Autonomie en zelfvertrouwen worden al heel vroeg gestimuleerd, onder andere door veelvuldig prijzen.

In het wij-gerichte systeem spelen andere (vaak tegengestelde) thema's een belangrijke rol, zoals inachtneming van autoriteit, relationele afhankelijkheid en vormgeving aan familiecontinuïteit (Lau, 1995). Het voortbestaan van de groep staat voorop. Daartoe bestaan besluitvormings- en steunstructuren, waarbij gezagsposities en steunfuncties van generatie op generatie worden overgedragen. Hoe de besluitvorming vorm krijgt en wie welke posities inneemt, verschilt per familie en per cultuur (Tjin A Djie,

2002). Iemands positie wordt (deels) bepaald door leeftijd en plaats in de kinderrij en familie, maar ook prestatie speelt een rol. Door migratie en mondialisering ontstaan er steeds meer mengvormen van beide systemen. Elke familie draagt elementen van beide in zich.

PARENTING STYLES

Met ouders werken, betekent voortdurend oog hebben voor de overeenkomsten en de verschillen in opvoedingsstijl binnen je eigen referentiekader en in die van de betreffende ouders. Vaststaat dat iedere ouder zijn kind wil opvoeden tot een nuttig, volwassen lid van de maatschappij met een redelijke mate van welstand en tevredenheid. Vaststaat ook dat ouders op het pad daarheen niet te veel last willen ondervinden van het kind. Deze gegevens zijn universeel. Echter, in de wijze waarop aan de opvoeding uitvoering wordt gegeven, zit een wezenlijk verschil.

In ik-gerichte systemen staan bevordering van autonomie en individuele ontplooiing voorop. De ouders volgen het kind en stimuleren het zelfvertrouwen, onder andere door zelfstandig gedrag en geleverde prestaties te belonen.

Kinderen in een wij-gericht systeem daarentegen worden niet alleen door de eigen ouders opgevoed, maar door het hele systeem. De functie van het kind is gericht op de bijdrage die het levert aan dit systeem en niet op persoonlijke prestaties (Jessurun, 2004).

Onderzoek naar de Noord-Amerikaanse versus de Oost-Aziatische opvoedingsstijl (Liu en Guo, 2010) laat zien dat de laatste erop is gericht dat het kind de volwassene volgt. Aan het kind wordt weinig uitgelegd, het mag veel niet vragen en veel niet weten. Bescheidenheid is in dit systeem een voorname eigenschap. Presteren is wel belangrijk. Echter, niet voor het kind zelf, maar voor de gemeenschap. Als het kind niet presteert is dat een schande – voor de familie welteverstaan! Het kind ervaart proefondervindelijk wat de ouder wel en niet goedvindt, aangevuld met metaforen verhalen die dienen als levenslessen.

De Noord-Amerikaanse opvoeding is heel expliciet. Ze zit vol wedstrijden, waaraan prijzen en beloningen voor het kind zijn verbonden. In de Chinese

opvoeding komen ook wedstrijden voor. Maar de beloning is niet voor het individuele kind. De eer van het winnen is voor de familie. Het kind leert zo al vanaf zeer jonge leeftijd de ander aan te voelen.

In wij-gerichte opvoedingsstijlen wordt de *compliance* (het meewerken) van het kind ontwikkeld door gehoorzaamheid. Gehoorzaamheid is een belangrijke factor in het verantwoordelijk zijn als groepslid. In ik-gerichte culturen wordt *compliance* bereikt door autonomie, zelfstandigheid en de daaruit voortvloeiende verantwoordelijkheid (Yagmurlu et al., 2009; Barry et al, 2009).

DE INVLOED VAN DE CULTURELE CONTEXT OP EFFECTEN VAN OPVOEDINGSSTIJLEN

De verschillen van opvoeden zitten in stijl en ontwikkeling van emoties, die variëren per opvoedingscontext (Lewis et al., 2010). Niet alleen worden verschillende emoties beloond, ook wordt een context gecreëerd waarin bepaalde emoties vaker (kunnen) voorkomen dan andere (zoals het verhoogde zelfgevoel bij het winnen van wedstrijden in Noord-Amerika). Voor de therapeut is dit een essentieel gegeven. Daardoor voorkomt hij dat hij enkel oordeelt vanuit zijn eigen referentiekader. Zo blijkt uit diverse publicaties dat lijfstraffen in bepaalde contexten helemaal niet zo schadelijk zijn – mishandeling daarentegen (verbaal of fysiek) wel; in alle culturen (Al-Fayez et al., 2012; Polat, 2010). Autochtone Nederlanders vinden het vaak moeilijk om onderscheid te maken tussen lijfstraffen en mishandeling. De dominante opvatting is dat lijfstraffen per definitie mishandelend zijn en het zelfvertrouwen van het kind ondermijnen.

Er is onderzoek gedaan naar de effecten van opvoedingsstijlen in een Noorse groep en een Lapse groep in dezelfde streek. Lapse kinderen krijgen een opvoeding met technieken die voor Noren onaanvaardbaar zijn: schelden, een tik uitdelen, anderen publiekelijk belachelijk maken, enzovoorts. Lapse ouders verdedigen hun opvoedingsstijl als volgt: we leven in een harde context en willen onze kinderen weerbaar maken. Klaarblijkelijk met succes: Lapse kinderen groeien op tot prima functionerende volwassenen en belanden niet of nauwelijks in de criminaliteit. In de Noorse groep wordt gehandeld volgens de opvoedingsstijl van een ik-gericht systeem,

zoals sensitief zijn en luisteren naar het kind. Het resultaat van deze opvoedingsstijl is niet merkbaar beter dan het resultaat van de stijl die de Lapse ouders uit deze streek hanteren.

Maar er zijn uitzonderingen. Onder de Noorse groep bevindt zich een subgroep die een soortgelijke opvoedingsstijl hanteert als de Lapse groep. Deze kinderen blijken later minder goed terecht te komen en vaak het criminele pad op te gaan (Bornsteyn et al., 2012).

Kortom, het effect van een opvoedingsstijl is afhankelijk van de culturele context van de opvoeders. Net zoals het voor de Noorse kinderen schadelijk is om met lijfstraffen te worden opgevoed, kan het voor Afrikaanse ouders beangstigend zijn om geen tik meer uit te mogen delen. Ze zijn bang het respect van hun kinderen te verliezen. Schadelijker dan de soort opvoedingsstijl is een inconsistente opvoedingsstijl.

Voor wie ouders begeleidt in de opvoeding van hun kinderen is het dus zaak geen verwarring te creëren door het eigen referentiekader als enige uitgangspunt te nemen.

HECHTING EN INBEDDING IN GROOTFAMILIES

Uit diverse onderzoeken blijkt dat kinderen die opgroeien in een grootfamilie even veilig gehecht zijn als kinderen in nucleaire gezinnen (Javo et al., 2004). Ook in een grootfamilie is er meestal sprake van een centrale hechtingsfiguur (meestal de moeder). Het verschil is echter dat het kind meer alternatieven heeft voor andere hechtingsfiguren, zoals een tante of een oma.

Van Waning (1999) schrijft over de ontwikkeling van het zelf in verschillende culturen. Zij vindt het onterecht dat westerse begrippenkaders stevast uitgaan van een-op-een-relaties tussen moeder en kind, omdat in *community-oriented* culturen het kind zich niet zozeer losmaakt van de moeder, dan wel op subtiele wijze wordt overgedragen aan de groep. Belangrijk is dat de hechting een basaal biologisch gegeven lijkt te zijn, maar dat de opvoedfuncties in de grootfamilie zijn verdeeld over meerdere figuren (in tegenstelling tot die in de nucleaire familie).

Migratie kan leiden tot gedesorganiseerde hechting. Ouders geven vaak te

veel bescherming vanwege verliesangst in de niet-vertrouwde, nieuwe leefomgeving; ze zijn onvoldoende emotioneel beschikbaar door de belasting met primaire overlevingszaken. De beschermende en corrigerende functie van de groep is niet langer beschikbaar, want de grootfamilie is achtergebleven in het thuisland. Voor de therapeut is het juist dan van belang om de verwarring in de ouder-kind-band niet te versterken door hulp te verlenen vanuit het eigen opvoedingsreferentiekader.

ACTIVEREN VAN HET ZELFHELEND VERMOGEN VAN DE GROEP MET BEHULP VAN HET GENOGRAM

In de zoektocht naar mogelijkheden om oorspronkelijke krachtbronnen opnieuw in te zetten met het cliëntsysteem is voor de therapeut een belangrijke rol weggelegd. Doordat het systeem, al generaties lang de motor voor families, is gehavend na de migratie wordt het oplossend vermogen vergeten. Dat vermogen moet opnieuw worden aangesproken. Een instrument dat hierbij behulpzaam kan zijn is het genogram. Het genogram is een visueel overzicht van een familiesysteem over drie generaties of meer. Het maken van een genogram is een niet bedreigende activiteit en het geeft inzicht in cultuur, taal, relaties, intergenerationele thema's en de organisatie binnen een familie. Het helpt de familie om zich de oude steun- en krachtbronnen te herinneren en het helpt de therapeut om vanuit het normen- en waardenpatroon van de familie te denken en opereren (Jessurun, 2010).

Vit de praktijk van Kitlyn Tjin A Djie:

“In Caribische systemen kunnen vaders meerdere gezinnen naast elkaar hebben. Als therapeut kom je dat vaak tegen. De intake is het moment om samen met de aanwezige familieleden de hele familie in kaart te brengen. Een meisje van zeventien sliep slecht en had last van concentratieproblemen. Ze was naar mij verwezen door de huisarts. Ik vroeg haar iedereen die van haar hield mee te brengen. Ze kwam met haar gehandicapte broer, haar moeder en haar vader, die niet bij het gezin woonde – hij woonde bij het gezin van de vrouw waarmee hij was getrouwd. Tijdens het

tekenen van het genogram bleek de vader een derde gezin te hebben. Daarvan was het meisje niet op de hoogte. Veel van haar zorgen en klachten bleken te verklaren vanuit dit gegeven. Ze was onzeker over de beschikbaarheid van haar vader (voor haarzelf en haar broer). Het onderwerp tegen het licht houden, maakte de betrouwbaarheid van zijn aanwezigheid bespreekbaar. Het is vaak een ongemakkelijk moment, maar voor kinderen is het belangrijk om te weten wie er allemaal zijn. Het helpt ze om ongemakkelijke situaties te benoemen en om door te vragen.”

GEVOLGEN VAN MIGRATIE RITE DE PASSAGE

Ieder mens kent faseovergangen in zijn leven: adolescentie, verandering van baan, kinderen krijgen, scheiding of ziekte. Ook families kennen faseovergangen. Bijvoorbeeld bij migratie, geboorte of dood. Het antropologische concept Rite de Passage (Gennep, A. van, 1909, 1960) duidt de volgorde van de drie fasen waarin elke overgang zich voltrekt en de elementen die daarbij een rol spelen.

De eerste fase is het afscheid, het besef iets verloren te hebben, los te moeten laten. De tweede fase is de liminele fase. Limen betekent drempel. Je staat op de drempel van iets nieuws, maar je bent er nog niet. Er is het besef van verlies, maar nog niet het besef van iets nieuws om vorm te geven aan de toekomstige fase. De laatste fase is de re-integratie: terugkeer van rust en veiligheid, de overgang is afgesloten (Tjin a Djie en Zwaan, 2010).

DE LIMINELE RUIMTE

De liminele fase (Bekkum et al. 1996), ook wel de liminele ruimte genoemd, is een belangrijk concept als het gaat over migratie. Het is vergelijkbaar met het concept transitionele ruimte uit de ontwikkelingspsychologie (Winnicott, 1953). In de transitionele ruimte verduren jonge kinderen voor het eerst de afwezigheid van hun moeder. Ze worden op zichzelf teruggeworpen en verdragen dat door een transitioneel object bij zich te hebben, bijvoorbeeld een lapje met de geur van

moeder. De transitionele ruimte is een concept van de ontwikkelingspsycholoog Winnicot en is gebaseerd op het westerse individualistische perspectief. Het gaat, zoals we eerder al zagen, over de een-op-een-relatie tussen moeder en kind – anders dan in wij-gerichte culturen, waar kinderen niet zozeer van de moeder worden gesepareerd, maar op subtiele wijze worden overgedragen aan de groep (Waning, 1999). Mensen die in de liminele ruimte zitten hebben (net als deze kinderen) ankers uit het verleden nodig, transitionele objecten, beschermjassen om zich veilig te gaan voelen. Maar het is ook een interessante ruimte, vol met creativiteit, speelsheid en fantasie. Er mag gedroomd worden over de toekomst. Dat kan alleen als mensen niet te angstig zijn. Door verbinding te maken met vroeger/toen kun je de liminele ruimte benutten om de oversteek te maken naar de toekomst (Tjin A Djie en Zwaan, 2009).

MIGRATIE ALS EEN BIJZONDERE LEVENSFASEOVERGANG

Migratie is een complexe levensfaseovergang. Er doen zich veel veranderingen tegelijkertijd voor: je verlaat je grootfamilie, je taal, je omgeving, je cultuur, je positie in het leven. Tegelijkertijd komt de manier waarop met gezags- en steunstructuren vorm wordt gegeven aan familiecontinuïteit zwaar onder druk te staan. Als er sprake is van geweld en oorlog in het land van herkomst, zoals bij vluchtelingen vaak het geval is, wordt het nog stressvoller. Ook uitsluiting en discriminatie in het nieuwe land bemoeilijken de migratie.

Bovendien, in het nieuwe land vind je nooit precies hetgeen waarvan je hebt gedroomd. In termen van Hobfoll (2001): verlies van vertrouwde bronnen en niet vinden van verwachte nieuwe bronnen, volgens Hobfoll de twee elementen die een mens de meeste chronische stress geven. Door chronische stress klampen mensen zich op rigide wijze vast aan een verminderd aantal coping-wijzen. Daarbij neemt het vermogen tot mentaliseren af, met als gevolg dat ze die toch al ‘vreemde ander’ moeilijker begrijpen, maar ook zichzelf (in de nieuwe situatie) niet meer snappen (Fonagy, 2008).

KRENKINGEN

Het negatieve bombardement op het zelfgevoel door vooroordelen en subtiele discriminatie zijn in de Nederlandse literatuur een onderbelichte factor. Fanon (2009) beschrijft hoe de gekoloniseerde mens wordt geraakt door vooroordelen en zich de hem toegedichte minderwaardigheid eigen gaat maken. Maar ook de kolonisator, de etnische meerderheid, wordt getroffen: door superioriteitsgevoelens, die hij krampachtig lijkt te moeten verdedigen. Door angst voor die ‘domme’, maar ‘slechte ander’, verliest ook hij zijn speelruimte, zijn flexibiliteit.

De veerkracht van de persoon en van de groep wordt ondermijnd. Het is deze verwarring en verstarring die de opvoedingsvaardigheden van een deel van de (migranten) ouders ondermijnt. Daarnaast spelen verwarring (waardoor men elkaar niet meer goed verstaat), rolomkering (het kind treedt op als tolk) en problematische sociaaleconomische omstandigheden een rol.

Gezien deze optelsom van stressfactoren mag het een wonder heten dat zo veel migrantenkinderen HBO's en universiteiten bevolken.

INBEDDING

Migratie is een bijzondere levensfaseovergang, net als trauma. Het is een grote verlieservaring.

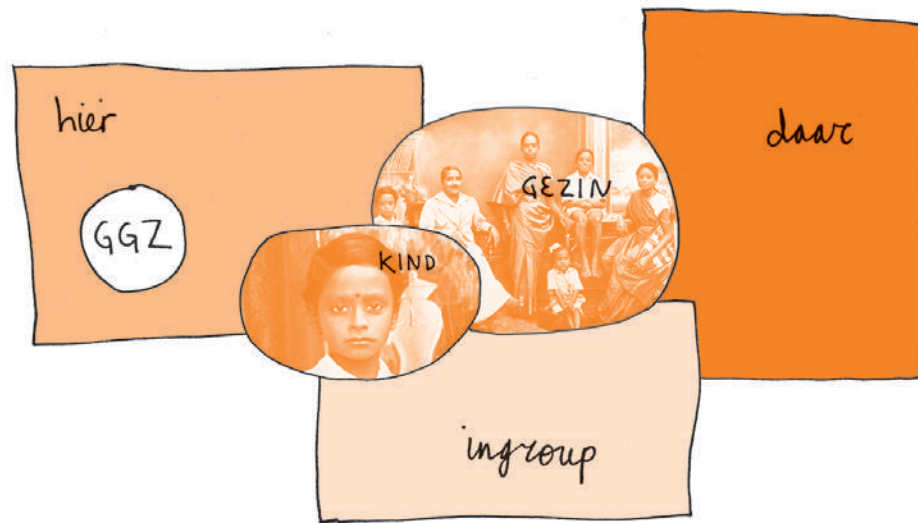
De verlieservaring door migratie doemt steeds weer op bij elke volgende faseovergang. Heimwee en verdriet komen telkens opnieuw naar boven: bij verhuizing, bij ouder worden, bij ziekte. Mensen zitten in een gelaagde faseovergang (Tjin A Djie en Zwaan, 2010). Deze faseovergangen zijn goed in kaart te brengen met een levenslijn (Rhmaty, 2011). Mensen hebben er baat bij te worden ingebed in het oude vertrouwde van toen, steunstructuren, familie of wat daarop lijkt, eten, rituelen van vroeger, religie. Deze beschermjassen geven de kracht om de gelaagde faseovergang goed door te komen (Tjin A Djie en Zwaan, 2007). Vaak kan dat niet letterlijk en neemt de fantasie of herinnering deze functie deels over. Moro ontwikkelde een model, *enveloppement*, om met behulp van metaforen en analogieën de gedachten van nu weer

te binden aan de inbedding van vroeger en de huidige meningen weer te koppelen aan de bronnen waaruit ze voortkomen.

We komen later uitgebreid terug op beschermjassen en *enveloppement*.

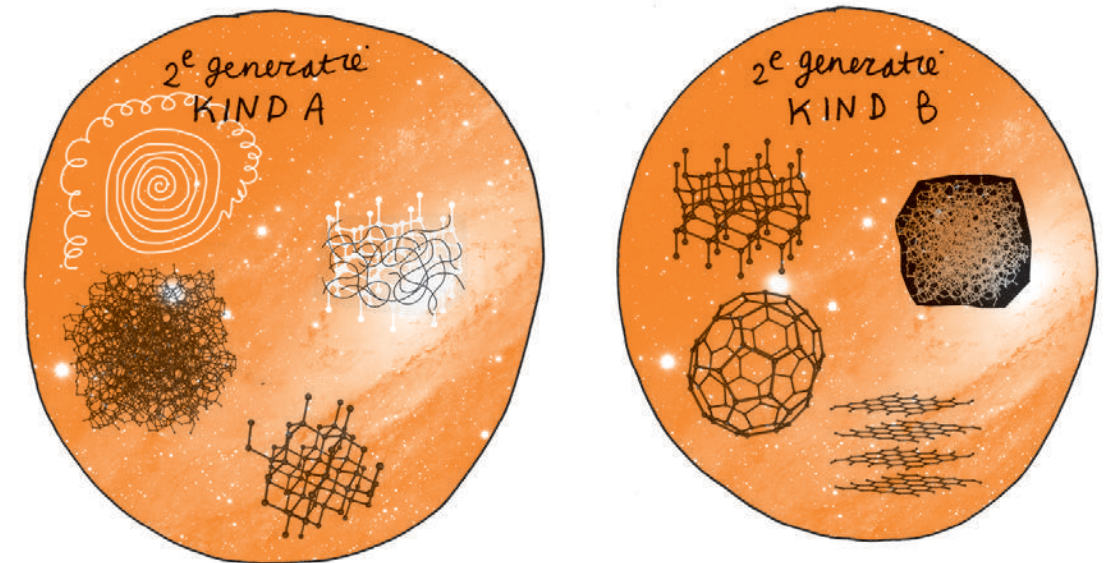
IDENTITEITSVORMING IN DE MIGRATIE

HET GEZIN IN DE MIGRATIE

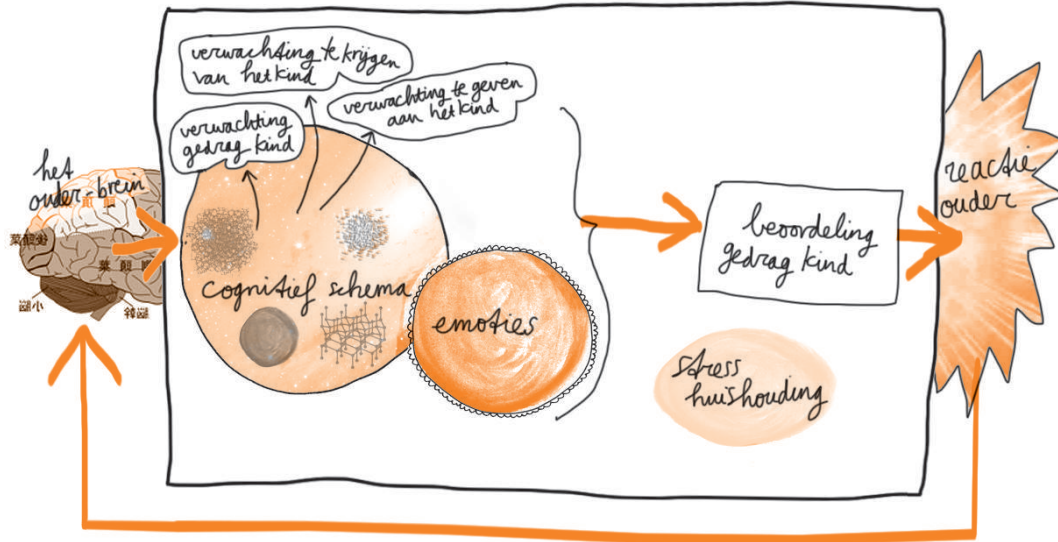
Dit schema toont de wijze waarop het gezin na migratie in drie contexten verkeert: de cultuur van oorsprong, de cultuur in het nieuwe land en de cultuur van de *ingroup* in het nieuwe land. Die laatste is een min of meer nieuwe cultuur. Vaak komt de denkwijze van deze groep niet meer overeen met het culturele denken in het land van herkomst. Na migratie fossiliseren oude normen, waarden en opvattingen veelal in de nieuwe context. Terwijl in het land van herkomst wel sprake is van groei en verandering, modernisering van opvattingen. Zo zie je bijvoorbeeld Nederlandse migranten in Canada met hand en tand het recht op het Sinterklaasfeest verdedigen. Als zwarte Piet daar in 2011 wordt verboden vanwege het koloniale, racistische aspect, weigert de Hollandse gemeenschap überhaupt nog Sinterklaas te vieren. Geen Sinterklaas zonder zwarte Piet!

IDENTITEIT IS NIET STATISCH EN NIET HOMOGEEEN

Het schema laat zien dat kinderen met een migratieachtergrond vaak geen homogeen gedrag vertonen. Het kind is niet 'effen groen', het bestaat uit diverse deelidentiteiten met elk een eigen kleur. Afhankelijk van de fase waarin het kind zit, de mensen die er bij hem zijn en wie er tegenover hem/haar zit, komt er een ander kleurtje naar voren.

Al die identiteiten kunnen goed naast elkaar bestaan als er toestemming is vanuit de verschillende contexten waaruit die identiteiten voortkomen. Maar als de ene identiteit de ander gaat veroordelen, ontstaat er innerlijk conflict. Een wetenschapper bijvoorbeeld kan door de week prima sterrenkundige zijn en in het weekend geloven dat de wereld in zeven dagen is geschapen. Maar op het moment dat de dominee van de kerk gaat roepen dat je zondig bent als je gelooft in de evolutietheorie en de big bang, kunnen die identiteiten niet langer samengaan.

Als ouders in conflict komen met het gedrag van hun kind, heeft dit vaak te maken met de verschillende migratiecontexten waarin en waartussen zowel ouders als kind zich moeten bewegen. Het is dan belangrijk om – zoals visueel gemaakt in dit schema – stil te staan bij de werking van het brein van de ouder. Stel de volgende vragen om erachter te komen waar de schoen wringt:

- 1/ Welke verwachting heeft de ouder ten aanzien van wat hij zou moeten ontvangen van het kind, bijvoorbeeld liefde of respect?
- 2/ Welke verwachting heeft hij van wat hij zou moeten geven aan het kind, bijvoorbeeld zorg en aandacht?
- 3/ Welke verwachting heeft hij ten aanzien van het gedrag van het kind, bijvoorbeeld rustig of behulpzaam zijn?

Uit de praktijk van Sita Somers:

“Een Iraakse vader was getraumatiseerd en leed er onder dat hij zijn kinderen sloeg. Ik onderzoek samen met hem wat de rode knop was, zodat hij zichzelf tijdig onder controle zou kunnen krijgen. Hij vond zichzelf niets meer waard en dacht dat hij geen respect meer kreeg van zijn kinderen, omdat hij het niet verdiende.

Zijn verwachting van het kind: respect ontvangen. De verwachting van zichzelf: voor materiële welvaart zorgen, want daarmee verdien je het respect van een kind. Vervolgens kwamen we op het gedrag van het kind. De vader had de verwachting dat het kind stil zou zitten wanneer hij de kamer binnenkwam. Daarop ben ik met de man zijn huis gaan tekenen. Zijn huis in Nederland en zijn huis in Irak. Het huis in Irak lag op een grote compound met veel kamers. Er was een aparte kamer waar de kinderen speelden en een aparte kamer waar de vader meestal zat. In Nederland woonde het gezin in een eengezinswoning waar iedereen zich altijd in dezelfde ruimte bevond. Er was zelfs een open keuken. We legden de twee tekeningen naast elkaar en de man realiseerde zich dat het niet te doen is om in Nederlandse context dezelfde verwachting te hebben als in de Iraakse. Immers, je kunt van een kind in dezelfde ruimte niet verlangen dat het de hele dag stil is.

Toen dit helder was, gingen we kijken hoe de verholandste kinderen van de man respect voor hem toonden in Nederlandse context. Want ze hadden wel degelijk respect voor hem, maar toonden het anders. Na dit voorwerk was de man klaar om met zijn eigen trauma-therapie aan de slag te gaan. Eerder was dit niet gelukt. Kennelijk was er iets gebeurd in de liminele ruimte.”

Vanuit het beschermjassenmodel kun je aan genoemde vragen een aantal contextvragen (Tjin A Djie en Zwaan, 2007) toevoegen. Bijvoorbeeld: wie in je familie was een voorbeeld als het gaat om zelfbeheersing? Wat zou deze persoon je adviseren om te doen als de rode knop in beeld komt? Welke rituelen zijn er in je familie om verlieservaringen het hoofd te bieden?

DE BEHANDELING

ZELFHELEND VERMOGEN VAN FAMILIES ACTIVEREN

We zagen dat migratie een grote impact heeft op het functioneren van en de continuïteit in families. Het is in therapie van belang om het contact met de oorsprong te herstellen, zodat het zelfhelend vermogen van de familie opnieuw wordt geactiveerd. Mensen zien door de stress van migratie vaak hun eigen krachtbronnen niet meer. Als je vraagt wie er kan steunen, bemiddelen, besluiten nemen, dan weten ze niemand te noemen. Maar als je met behulp van het genogram even doorpeutert, komen er altijd belangrijke sleutelfiguren in beeld.

Uit de praktijk van Sita Somers:

“Een Turks gezin was al drie generaties lang verscheurd. Door middel van huwelijken met neven en nichten probeerde men het gezin bij elkaar te houden, maar het mislukte keer op keer. In het onderzoek bleek dat de familie politiek was verdeeld in het verleden: de ene helft steunde de stroming met de oriëntatie op het westen, de andere helft was behoudend. De scheuring leidde tot ontwrichting in alle generaties. In de vierde generatie zelfs tot verslavingsproblematiek. De familie was in eerste instantie niet in staat om bemiddelaars aan te wijzen. Toch vroeg de moeder me wat later een brief te tekenen voor Sociale Zaken om toestemming te krijgen voor een verblijf in Turkije. Ik begreep wat er ging gebeuren en tekende. En inderdaad, toen ze terugkwam bleek dat diverse oudooms waren geraadpleegd om oplossingen te vinden en besluiten te nemen met betrekking tot de probleemsituatie. Ergo, na sterk aandringen mijnerzijds – wat (vrijwel) standaard nodig is bij families met veel breuken – lukte het om het zelfhelende vermogen weer op gang te brengen.”

INWIKKELEN

Psycholoog Victor Kouratovsky (2008) betoogt in zijn artikel: *Inwikkeling en het belang van cultuursensitieve diagnostiek en therapie* dat een kind al vanaf de zwangerschap wordt ingewikkeld in taal en cultuur. Er is een wisselwerking tussen de omgeving en het kind, waardoor inbedding in groep en cultuur al voor de geboorte ontstaat. Ontwikkeling

betekent verandering, en verandering geeft stress. Het unieke van de mens is dat hij in staat is daarop te anticiperen. Het medium bij uitstek om te leren met veranderingen om te gaan (en die kunde over te dragen) is cultuur.

Cultuur bepaalt hoe mensen met elkaar omgaan. Hoe mensen kennis overdragen. Kinder- en jeugdpsychiater Glenn Helberg laat zien dat kinderen vanaf de geboorte al van hun omgeving leren hoe ze vanuit een stresssituatie in een rustsituatie kunnen komen. Strategieën om je te hernemen worden aan het begin van een mensenleven vastgelegd in de hersenen. Zo ontwikkelt zich het eigen oplossend vermogen bij mensen. Soms, als er sprake is van gestapeld verlies, als een persoon in een gelaagde faseovergang zit, lijkt het of dit oplossend vermogen niet meer beschikbaar is. Of dat het vergeten is. Het is aan de therapeut om de cliënt te helpen herinneren aan de oude oplossingsstrategieën (Tjin A Djie en Zwaan, 2010).

NARRATIEVEN HERSTELLEN

In de migratie gaan de narratieven verloren. Mensen komen hier naar toe om zich materieel of fysiek veilig te stellen, maar onderweg naar Nederland verliezen ze hun verhaal. Door de belasting van de migratie, stress, of verandering van context en taal, laten mensen het na om verhalen te vertellen aan hun kinderen. De mooie sprookjes, de metaforen, de streekverhalen, ze worden achterwege gelaten. Daarmee ontbreekt de morele voorbeeldfunctie van de verhalen. Aan de andere kant worden verhalen uit de oorspronkelijke cultuur door kinderen van migranten in Nederland niet begrepen doordat ze in een andere context worden verteld (Yahyaoui, 1987, 1988, 1989, 1990).

Uit de praktijk van Sita Somers:

“Een Chinese studente was erg boos op haar vader. Ze vertelde onthutst dat hij haar had verteld dat ze eigenlijk zijn oudste zoon was. Hij waardeerde haar niet om wie ze was, vond ze. Ik heb haar naar haar moeder gestuurd om te vragen wat het betekende. Ze hoorde dat haar vader haar waardeerde alsof ze een oudste zoon was. De vader was juist trots op haar omdat ze studeerde. Ze had zijn verhaal geïnterpreteerd in een Nederlandse context. Ze konden elkaars verhalen niet meer verstaan. We zijn toen meer verhalen gaan ontrafelen. Er bleken nog veel meer positieve boodschappen van haar vader te zijn die ze eerder niet had ‘gehoord’”

ENVELOPPMENT

Marie Rose Moro, transcultureel psychiater in Frankrijk, heeft het concept *enveloppement* ontwikkeld. De term *enveloppement* verwoordt de beschermende omhulling van groep en cultuur (Kouratovsky, 2011). Het gaat erom dat families met een migratieverleden het contact met de bron herstellen. Mensen hebben in het hier en nu meningen en overtuigingen over de wereld, zichzelf en hun kinderen die zijn ontstaan in de oude context. Doordat ze in een nieuwe context leven, verliezen ze het contact met de oorsprong van die opvattingen. Daardoor fossiliseren ze als het ware: er is geen mogelijkheid om mee te groeien met de veranderende condities. De nieuwe context is totaal anders. Volgens Moro is het nodig om weer beweging te brengen in die gefossiliseerde normen, waarden en opvattingen. Die beweging komt op gang wanneer het contact met de bron herstelt.

Moro geeft hieraan vorm in haar therapie. Niet door helemaal terug te gaan naar toen en daar, maar door een groep therapeuten in opleiding met diverse culturele achtergronden een voor een te laten associëren met betrekking tot het stuk waarover de cliënt vertelt. Bijvoorbeeld: de groep zit in een kring, samen met de cliënt(en). Moro vraagt bijvoorbeeld aan de therapeuten: „Vertel eens een droom, ken je een spreekwoord wat hierbij

hoort, aan welk verhaal doet je dit denken, welk verhaal uit je jeugd hoort hierbij?” Zo brengt ze heel gestructureerd verschillende metaforen en narratieven aan het licht, waardoor een arsenaal aan parallelle waarheden en mogelijkheden voorbijkomt. Daardoor ontstaat er beweging in het perspectief van de cliënt: hij ziet dat er meerdere mogelijkheden zijn. Tegelijkertijd helpt het hem te zoeken naar zijn eigen bron, zijn eigen verhaal. In termen van Winnicot: de transitionele ruimte waarbinnen verandering mogelijk is, wordt gecreëerd.

De Canadese Cecile Rousseau (2008, 2010) werkt vanuit hetzelfde principe, maar dan in een een-op-een-situatie. De kern van de methode van Rousseau is dat cliënten zichzelf niet bloot hoeven te geven, ze werken met metaforen. Zowel Moro als Rousseau verbinden overtuigingen uit de oude context aan de nieuwe. Ze doen dat door verschillende metaforen, verhalen, betekenisgevingen uit diverse contexten en culturen naast elkaar te houden. Associëren op het verhaal, waardoor verbinding wordt gemaakt tussen contexten en het thema opnieuw wordt geworteld. Het gaat dus over verbinden van contexten, hier en daar, vroeger en nu. Daarmee worden breuken verbonden. Er ontstaat continuïteit. De migrant heeft weer toegang tot zijn bronnen. Maar ook het mentaliseringsvermogen – dat door de chronische stress die migratie en discontinuïteit in het systeem met zich meebrengt ernstig onder druk staat – herstelt zich. Mensen krijgen hun veerkracht en coping terug.

Uit de praktijk van Sita Somers:

“Een cliënt, lid van de Pinkstergemeente, had een traumatische ervaring vlak voordat ze gedoopt zou worden. Ze werd slachtoffer van een gewelddadige roofoverval. Ze liet de doopplechtigheid doorgaan, maar kon haar woede en haatgevoelens niet in overeenstemming brengen met haar religie. De trauma-verwerking stokte op religieuze betekenisgeving. Ik vertelde haar dat ik weinig kennis had van de Bijbel, maar dat ik wel een verhaal uit de Koran kende over wat de mens aan lijden kan dragen. Dat herinnerde haar aan een vertelling uit de bijbel over hetzelfde thema. We hebben toen meer religieuze

verhalen uit andere culturen erbij gehaald. Op die manier kreeg de ervaring een plek in haar religieuze betekenisgeving en kwam de traumaverwerking op gang.”

BESCHERMJASSEN

In navolging van Moro's *enveloppement* ontwikkelde Tjin A Djie (2007) het concept en de metafoor beschermjassen. Het concept van beschermjassen is meervoudig. Het is een werkmodel (Roosma en Buist-Bouwman, 2010) dat analytisch kan worden gebruikt om onverwerkte gevolgen van migratie te onderzoeken en te inventariseren. Het wordt onder meer als therapeutisch concept ingezet om samen met de cliënt de gevolgen van de migratie draaglijk te maken. Het kan een zelfstandig naamwoord zijn, maar wordt ook als werkwoord gebruikt. 'Beschermjassen' betekent als werkwoord 'inbedden in de cultuur, in de groep'. Het gaat over de geuren, het landschap, de tradities, de rituelen, de geschiedenis, het eten, de vertrouwde manieren van vroeger. Het gaat ook over familie: steunfiguren, gezagsdragers, besluitvormingsprocedures, hoe was je ingebed in het systeem. Er zijn gewoontes en gebruiken van vroeger die na de migratie niet meer van toepassing zijn. Alleen daarover praten kan al een effect van beschermjassen hebben.

Beschermjassen vitaliseert mensen die zich in een kwetsbare faseovergang bevinden, die in moeilijke periodes op zoek gaan naar prettige herinneringen, ervaringen van veiligheid en warmte. Beschermjassen stellen mensen in staat zich te 'hernemen', zich te herwortelen in hun oorspronkelijke cultuur. Sterker: de fase van re-integratie aan te gaan.

Uit de praktijk van Kitlyn Tjin A Djie (2007):

“Een Marokkaanse man moest de belangen van zijn familie behartigen toen zijn oudste broer was overleden. Hij was nu gezagsdrager. Het kind van zijn zus – die was teruggekeerd naar Marokko – was uit huis geplaatst. Steeds als hij (alleen) bij Bureau Jeugdzorg kwam, werd hij gek van woede. Hij schreeuwde en begon met voorwerpen te smijten. Toen ik werd ingeschakeld, nodigde ik hem uit samen met zijn familie – ik wil nooit iemand alleen zien. Hij kwam met zijn zussen, die elk aan een kant van hem gingen zitten. Steeds als hij begon te schreeuwen, pakte een van hen hem vast en sprak tegen hem in het Berbers. Dan kalmeerde hij weer. Uiteindelijk werd het een goed gesprek, waarin alle nuances over de verhalen, zorgen en wensen van de familie op tafel kwamen. Dit voorbeeld laat zien hoe iemand die wordt ingebed in zijn familie, zich kan hernemen.”

COMPETENTIES EN KENNIS VAN DE THERAPEUT MODEL VOOR INTERCULTURELE COMPETENTIES

Tussen jou als therapeut en de cliënt, de 'vreemde ander', zit een ruimte. In het werkmodel beschermjassen noemen we dat de transculturele ruimte (Tjin A Djie en Zwaan, 2010). In die ruimte bestaat geen waarheid. Daar heerst onzekerheid, kwetsbaarheid. Maar ook creativiteit. Om die ruimte te creëren en te benutten moet je nieuwsgierig blijven, vragen stellen over de verschillen zonder te oordelen over opvattingen van de ander. Je moet verbinden, veiligheid creëren, jezelf hernemen als je wordt geraakt, de ander helpen zich te hernemen als dat nodig is. Interculturele competenties (Roth 1999) helpen om een open dialoog te realiseren in de transculturele ruimte. Deze vaardigheden zijn van groot belang voor succesvolle interculturele hulpverlening.

Het model voor interculturele competenties bestaat uit een aantal aspecten: allereerst is het belangrijk kennis te hebben van je eigen culturele bagage. Wat zijn jouw opvattingen, patronen, waarheden en waar komen

die vandaan? Welke boodschappen en narratieven heb jij meegekregen in je familie? Wat zijn jullie tegelwijsheden?

Als je dat goed in kaart hebt gebracht, is het van belang kennis op te doen van de ‘vreemde ander’. Hoe zit zijn/haar familiestructuur in elkaar en wat is het migratieverleden? Welke opvattingen gelden in het verhaal van de ander? Wat zijn de beschermjassen?

Als je jouw verhaal en dat van de ander naast elkaar legt, weet je welke heilige huisjes er bij jou omver kunnen worden geworpen in de dialoog. Jouw heilige huisjes mogen een gelijkwaardige plek hebben naast die van de cliënt, maar dienen altijd in dienst te blijven staan van het therapeutische proces. De taak van de therapeut is (beurtelings) verbinden of het verschil benadrukken als dat de cliënt meer recht doet. Maar verbind of benadruk nooit vanuit de pijn die ontstaat door de ‘klap tegen het heilige huisje van de therapeut’! Ventileer die elders, want die pijn kan leiden tot verwarring en onveiligheid. Het is juist de taak van de therapeut om een voorbeeld te zijn bij het wisselen van perspectief. Als (door overbrengen van respect en veiligheid) het lukt om de transculturele ruimte te creëren in de werkrelatie kan het wisselen van perspectief ook bij de ander weer op gang komen.

Tot slot: er zijn altijd verborgen dimensies in de communicatie. Soms kunnen deze blinde vlekken worden opgehelderd, soms blijven ze bestaan.

TACIT KNOWLEDGE IN TEAMS

Ook in teams speelt interculturele verwarring een rol. Immers, we delen ter wille van efficiënte communicatie veel geïnternaliseerde kennis, de zogenaamde *tacit knowledge* (Bilson, 2005).. Waar de culturele waarheden van een collega uit een andere cultuur die *tacit knowlegde* ondermijnt, ontstaat snel verwarring en daarmee een rigide, defensieve houding. Ook hier dreigt de bovenbeschreven fossilisatie. Ook hier geldt: het beste tegengif is om de verschillende perspectieven te onderzoeken, te herkennen en naast elkaar een plaats te geven.

In de volgende paragraaf staan we stil bij veelvoorkomende heilige huisjes en blinde vlekken in de interculturele hulpverlening.

HEILIGE HUISJES EN BLINDE VLEKKEN

Migratie-witches in the nursery room

Een van de blinde vlekken bij therapeuten gaat over de impact van migratiestress. Enerzijds op verwachtingen, anderzijds op machteloosheid ten aanzien van de opvoeding van kinderen. Een metafoor hiervoor is de *witches in the nurseryroom*. In de kinderkamer bevinden zich de goede en de slechte *witches*. De familie staat om het wiegje heen het kind te bekijken. De ene oma zegt: “Hij heeft de neus van zijn vader, dus hij wordt vast net zo intelligent.” De andere oma zegt: “Nee, hij lijkt op zijn oom, daar krijg je nog wat mee te stellen.” Het heeft met verwachtingen te maken, met projecties (Stern, 1998 en Fraiberg, 1996).

Door migratiestress worden er in de kinderkamer veel met migratie samenhangende angsten indirect op het kind geprojecteerd – het kind is immers aanwezig. Bij de ouders is sprake van eenzaamheid, krenking, somberheid, gevoel van verlies. Het kind groeit op in een vertekende situatie. Het moet er zijn voor de ouders in plaats van andersom. Een vergelijkbare situatie vind je bij de tweede generatie oorlogskinderen, die de trauma’s van hun ouders gedurende hun leven meedragen.

Sita Somers: “Een jonge moeder in mijn praktijk had als kind honger geleden. Als pas aangekomen immigrant was de bevalling een ramp. Het lukte haar niet haar pasgeboren baby aan te leggen. De verpleegster stond er stampvoetend bij, vertelde ze. Het kind is nooit goed gaan eten. Nu, twaalf jaar later, is het anorectisch. Toen we het verband legden kon de moeder niet ophouden met huilen. Stap voor stap kon ze vervolgens stoppen om het kind te dwingen om te eten.”

Wees je als therapeut bewust van transgenerationale overdracht. Generaties dragen wel emoties over, maar vaak niet de verhalen die horen bij die emoties. Zo blijken kinderen met ADHD vaak de ballast van intergeneratie-nel overgedragen familiegeschiedenissen bij zich te dragen.

De oorsprong van trauma’s, problemen en klachten in families zijn dus

veelal te herleiden naar eerdere generaties. Vaak is probleemgedrag van kinderen geworteld in traumatische ervaringen en beladen geschiedenissen van ouders of grootouders. Een voorbeeld is het angstbijtertje uit de casus van Sita in het begin van dit artikel. Het Turkse jongetje was voortdurend bang voor onheil en verlies. Uit het familieverhaal dat werd verteld met behulp van een genogram bleek dat deze angst was geworteld in de gewelddadige historie van de eerdere generaties.

Parentificatie

In Nederland verwarren we parentificatie vaak met de taken van een kind. Bingham (2002) maakt een onderscheid tussen maligne en benigne parentificatie. Volgens Bingham is het onschadelijk als een kind taken gedelegeerd krijgt van zijn ouders. Op twee voorwaarden: het moeten taken zijn die het kind aankan, en hij en andere kinderen moeten weten dat het is gedelegeerd. Als er een ander belang is dat groter is, zoals school of huiswerk, dan gaat dat voor. Maligne parentificatie is aan de orde als het schadelijk is voor de ontwikkeling van het kind; de taken zijn te zwaar en uitputtend en gaan door, ook daar waar het belang van het kind wordt geschaad. Voor autochtone Nederlanders ligt de mening over de grens van het toelaatbare beduidend anders dan bij veel niet-westerse migranten. Bijvoorbeeld een kind van tien dat op zijn kleine broertje past. Volkomen ontoelaatbaar voor de een, voor de ander belangrijk voor de ontwikkeling van het kind in relatie tot het systeem. Een gebied in de interculturele relatie waar veel heilige huisjes zijn opgetrokken.

Geheimen

Vanuit westerse opvattingen worden geheimen vaak als schadelijk beoordeeld, terwijl het hebben van geheimen of het bedekken van de waarheid juist een beschermende functie kan hebben in een niet-westerse culturele context. Suicide, seksueel misbruik, relaties van puberdochters, het zijn onderwerpen die vaak zijn omgeven met geheimen. Bijvoorbeeld: een dochter heeft een vriendje. Moeder weet ervan, maar vader niet. Of vader weet het wel, maar dochter mag niet weten dat vader het weet, want dan

zou hij genoodzaakt zijn om actie te ondernemen. In het laatste geval kan de moeder (in overleg met de vader) met het kind 'samenspannen' en richting geven aan de relatie. Eigenlijk een elegante oplossing bij het pendelen tussen de traditionele en de Nederlandse context. Het is belangrijk dat de therapeut deze strategieën in families respecteert en samen met hen onderzoekt of ze functioneel zijn. Dat is niet het geval als het geheim ertoe leidt dat de puber zijn ruimte tussen de Nederlandse en de traditionele context vergroot en ongehinderd de corrigerende functie van beide contexten omzeilt (Ferradji, 2000).

Sita Somers: *“Een Sierra Leonse vrouw was depressief naar aanleiding van een verkrachting. Ze had haar man niets verteld. Ze was woedend op hem, omdat hij eerder op de vlucht was geslagen dan zij; hij had haar niet beschermd tegen het seksuele geweld. Haar relatie was slecht vanwege dit vluchtverleden en het daarmee gepaard gaande statusverlies. Als gevolg daarvan ondernam ze allerlei masochistische acties. Ik wilde haar actieve coping op gang brengen.*

Samen met de vrouw en de tolk bedachten we allerlei maniertjes hoe ze haar man kon pesten. Onschuldige zaken, zoals het tafeltje schoonmaken wanneer hij naar de televisie keek – uit onmacht was ze tot dan toe steeds passief in bed gaan liggen. Door de kleine pesterijtjes kreeg ze haar gevoel voor humor terug. Ze lachte weer, haar coping werd actiever. Het pesten leidde zowaar tot enig herstel van de relatie!

Vervolgens heb ik haar een metafoor van Japin (2007) voorgehouden. Een verkrachte vrouw spreekt in zijn boek de volgende woorden: ‘Het reekalf dat aangeraakt wordt door een mensenhand wordt verstoten door de kudde. Maar als hij de kracht heeft op eigen kracht te overleven, wordt hij weer geaccepteerd in de kudde.’ Deze metafoor gaf de vrouw handvatten om door te gaan, houvast waarmee ze vooruit kon.

Zo werk ik met geheimen. Samen uitzoeken wat het belang van het geheim is. Wat het gevaar is als je het geheim verbreekt. Wat de consequenties zijn als je het geheim bewaart. En onderzoeken in hoeverre geheimhouding berust op ambivalentie in de persoon zelf.”

SAMENVATTEND

Als therapeut kun je kinderen en families helpen zich te omhullen met beschermende factoren. Hierdoor vinden ze de kracht om hun problemen en klachten aan te kunnen. Het is niet per se noodzakelijk altijd tot de kern van de menselijke ziel door te dringen. Wel is het zaak het eigen oplossend vermogen van families te onderzoeken en ze helpen te herinneren. In dit artikel hebben we geprobeerd kennis en handvatten aan te reiken die helpen om (op bovenstaande wijze) vorm te geven aan het werk als therapeut. Alle stappen nog eens op een rij:

/ Allereerst is het belangrijk te onderzoeken op welke wijze de familie van de cliënt georganiseerd is: gaat het om een wij-gericht familiesysteem? Welke functies en rollen zijn te onderscheiden? Welke opvoedingsstijl wordt (oorspronkelijk) gehanteerd? Is er sprake van gedesorganiseerde hechting? Kan het zelfhelend vermogen van de familie in het hier en nu worden geactiveerd?

Maak samen met het gezin een genogram om de bovenstaande vragen te beantwoorden.

/ Verwerf inzicht in de impact die de migratiegeschiedenis heeft op het functioneren van het familiesysteem. Welke verlieservaringen spelen een rol? Op welke manier beweegt het kind zich tussen de verschillende contexten? Welke impact heeft dit op de verwachtingen van de ouders ten opzichte van het kind en vice versa?

Een methode om de migratiegeschiedenis in beeld te krijgen, is het maken van een historische lijn (samen met het gezin).

/ Zijn de gevolgen van de migratiegeschiedenis op de familieorganisatie in kaart gebracht en het beeld van de oorspronkelijke krachten in de familie helder, zoek dan naar manieren om het zelfhelend vermogen van de familie te herstellen. De methodes zoals beschreven onder narratieven herstellen, *enveloppement* en beschermjassen helpen hierbij.

/ Om op deze manier te kunnen werken, is het als therapeut van belang ook je eigen opvattingen en heilige huisjes goed te kennen. Want in de interculturele dialoog word je kwetsbaar; er wordt (vaak) aan je eigen

waarheden getornd. Het maken van een levenslijn en genogram van de eigen familie kan hierbij helpen. Ga ook eens op zoek naar de tegelwijsheden binnen de eigen familie. Het kweekt bewustzijn van de eigen dominante opvattingen, waarin je als therapeut kan worden geraakt.

Hoe meer ervaring je hebt, hoe meer je leert op eigen intuïtie te varen. Deze intuïtie geeft aan wanneer je (mogelijk) kunt wijzen op overeenkomsten tussen toen en nu, tussen daar en hier, tussen jou en de ander. Diezelfde intuïtie vertelt wanneer je juist ruimte moet maken voor de verschillen. Als je het even niet meer weet: vraag het gewoon aan de cliënt. Tot slot: durf kwetsbaar te zijn, durf onwetend te zijn. Zorg ervoor dat je als therapeut zelf een beschermjas hebt, in je familie, je team, je organisatie en in de intervisie.

Sita Somers is jeugdpsychiater bij Esens, interculturele psychiatrie en bij Lucertis, jeugdpsychiatrie, waar zij veel superviseert. Als bestuurslid van de afdeling transculturele psychiatrie van de NVvP is zij betrokken bij het opzetten van het interculturele onderwijs van de opleiding psychiatrie. Zij heeft regelmatig bijgedragen aan workshops e.d. over verschillende aspecten van de interculturele psychiatrie.

Kitlyn Tjin A Djie (1953) is geboren in Paramaribo, Suriname. Zij is transcultureel systeemtherapeut en erkend als opleider door de Nederlandse Vereniging voor Relatie en Gezinstherapie (NVRG). Zij heeft het model Beschermjassen ontwikkeld vanuit de jeugdhulpverlening aan migranten en is tevens eigenaar van Bureau Beschermjassen voor transculturele ontwikkeling. Ze is opleider/trainer bij diverse opleidingsinstituten. Daarnaast verzorgt ze training, coaching en procesbegeleiding in het kader van diversiteitsprojecten in organisaties. Beschermjassen is niet alleen van toepassing bij migranten: overal waar sprake is van uitsluiting van bepaalde groepen biedt het model handvatten om ruimte te geven aan diversiteit.

Trene Zwaan (1968) is opgeleid als ontwikkelingssocioloog. Ze is werkzaam geweest als ontwikkelingswerker en als adviseur emancipatie en diversiteit. Tegenwoordig heeft ze een bureau voor voor tekst met inhoud en publiceert voornamelijk op het gebied van emancipatie en diversiteit in relatie tot maatschappelijke ontwikkeling. Met Kitlyn Tjin A Djie werkt ze aan de ontwikkeling en beschrijving van het model Beschermjassen.

LITERATUUR

- Al-Fayez, G.A., Ohaeri, J.U., Gado, O.M.** (2012). Prevalence of physical, psychological and sexual abuse among a nationwide sample of Arab high school students: association with family characteristics, anxiety, depression, self-esteem, and quality of life. *Social psychiatry epidemiology*, 47 53-66.
- Barry, D.T., Bernard, M.J., Beitel, M.** (2009). East Asian child rearing attitudes: an exploration of cultural, demographic and self-disclosure factors among US immigrants. *International Journal of psychology* 44 (5) 342-350.
- Bekkum, D. van, Ende, M. van den, Heezen, S., Hijmans van den Bergh, A.** (1996). Migratie als Transitie: Liminele kwetsbaarheid van migranten en implicaties voor de hulpverlening. In: *Handboek Transculturele Psychiatrie en Psychotherapie*, J. de Jong en M. v. d. Berg, (red.)
- Bilson, A.** (2005) *Evidence based practice in social work*. Whiting and birch, london.
- Bing Hall, J.** (2002) Relieving parentified childrens burden's in families with insecure attachment patterns. *Family process* 42 (3) 375-388.
- Bornsteyn, M.H., Putnick, M.I et al.** (2012) Emotional relationships in mothers and infants. *Journal of cross cultural psychology* 43,171-197.
- Ende, M. van den, Savenije, A.** (2002). 'Zwijgen versus spreken', Geheimen als copingsmechanismen bij bi-culturele adolescenten, in: *Tijdschrift voor systeemtherapie* 2002, nr. 14, 229-243.
- Ferradji, T.**(2000). Le conte de la fille aux serpents. *l'Autre* 1 (1).
- Frantz Fanon.** Inleiding op het werk van Franz Fanon door Cherki, A. (2009) *Uitsluiting maakt ziek*. Nip/NVvP uitgave.

Fonagy, J.G.A. (2008) Minding the baby, a mentalisation based parenting programma. In: *Handbook of mentalisation based Treatment*. Wiley and sons ltd.

Fraiberg, S., Brazelton, B. (1996) *The magic years*. **Gennep, A. van** (1909, 1960). *Rites of passage*. Routledge & Kegan Paul, Londen.

Hobfoll, S.E. (2001). The influence of culture, community and the nested-self in the stress process: advancing conservation of resources theory. *Applied psychology: an international review* 50(3) 337-421

Japin, A. (2007). *Overgave*. De arbeiderspers.

Javo, C., Ronning, J.A., Heyerdahl, S., Rutmin, F.W. (2004). Parenting correlations of child behaviour problems in a multi-ethnic community sample of preschool children in northern Norway. *European Child&adolescent psychiatry* 13 (1), 8-18.

Jessurun, C. M. (2004). Hoe meer verschillen, hoe meer vreugd. In: *Meer kleur in de jeugd-GGZ*. Redactie Beunderman, R., Savenije, A., Mattheijer, M., Willems, P. Van Gorcum, Assen.

Jessurun, C.M. (2010). *Transculturele vaardigheden voor therapeuten*. Coutinho

Kouratovsky, V. (2008) 'Inwikkeling en het belang van cultuursensitieve diagnostiek en therapie,' In: T.I. Oei en L. Kaiser (red.) *Forensische Psychiatrie onderweg* (p 371-385). Nijmegen: Wolf Legal Publishers

Kouratovsky, V. (2011). Olifanten en geesten in de therapieruimte. Over dilemma's, vertekeningen en de rol van supervisie bij psychotherapie van kinderen, adolescenten en hun ouders. *Tijdschrift van de vereniging voor kinder- en jeugd psychotherapie* 38,4.

Lau, A (1995). Gender, power and relationships, Ethno-cultural and religious issues. In: C. Burk & B. Speed (Eds), *Gender, power and relationships*. London: Routledge.

Lewis, M., Takai-Kawakami, K., Kawakami, K., Wolan Sullivan, M. (2010). Cultural differences in emotional responses to success and failure. *International Journal of Behavioural development* 34(1) 53-64.

Liu, M., Guo, F (2010). Parenting practices and their relevance to child behaviors in Canada and China. *Scandinavian Journal of psychology* 51, 109-114.

Mesquita, B de (2011). Emotions in collectivist and individualist cultures. *Journal of personality and social psychology*. Vol 80(1) 68-74.

Polat, S. (2010). Perceptions and attitudes of mothers about child neglect in Turkey. *Infants and young children*, 23 (2) 122-131.

Rhmaty, F (2011). *Traumaverwerking met vluchtelingen, een transculturele systeembenadering*. Van Gorcum, Assen

Roosma, D en M. Buist-Bouwman (2010). Beschermjassen, werkmodel voor professionals in (jeugd)zorg, onderwijs en welzijn die werken met migranten. PIONN, te downloaden op www.beschermjassen.nl.

Roth, K. & Roth, J. (1999). Intercultural Communication as Applied Ethnology and Folklore. *Journal of Folklore Research*, 36, (2/3), 206-215.

Rousseau, C. (2008) tijdens workshop Reinier van Arkel instituut. Zie ook: **Rousseau, H. G., Moreau, N., Jamil, U., & Lashley, M.** (2010). Du global au local: Repenser les relations entre l'environnement social et la santé mentale des immigrants et des

réfugiés. *Thèmes canadiens* (Summer/Été 2010), 88-92.

Rousseau, R., Measham, T. (2010). Family disclosure of war trauma to children. *Traumatology*, 16(2), 14-25.

Rousseau, R. Jamil, U. (2008). Meaning and perceived consequences of 9/11 for two Pakistani communities: From external intruders to the internalisation of a negative self-image. *Anthropology and Medicine*, 15(3), 163-174.

Stern, D. (1998) *The motherhood constellation*.

Tjin A Djie, K. (2002) De bijzondere opdracht van migrantenkinderen. In: 'Over een grens', *Psychotherapie met adolescenten*. Van Gorcum, Assen.

Tjin A Djie, K. en I. Zwaan (2007). *Beschermjassen, transculturele hulp aan families*. Van Gorcum, Assen

Tjin A Djie, K. en I. Zwaan (2009). Beschermjassen, verbinden in de transculturele ruimte. *Tijdschrift voor coaching*, nr. 4, 34-37.

Tjin A Djie, K., Zwaan I. (2010) *Managen van diversiteit op de werkvloer*. Van Gorcum, Assen.

Waning, A. van (1999). *Multiculturele samenleving en psychoanalyse*. Van Gorcum, Assen.

Winnicott, D.(1953). Transitional objects and transitional phenomena. *International Journal of Psycho-Analysis*, 34, 89-97.

Yagmurlu, B., Sanson, A. (2009). Parenting and temperament as predictors of prosocial behaviour in Australian and Turkish Australian children. *Australian Journal of psychology* 61 (2) 77-88.

Yahyaoui, A. e.a. (1987). Travail clinique et social en milieu maghrébin. *La Pensée Sauvage*, Grenoble.

Yahyaoui, A. e.a. (1988). Troubles du langage et de la filiation. *La Pensée Sauvage*, Grenoble.

Yahyaoui, A. e.a. (1989). Identité, Culture et Situation de crise. *La Pensée Sauvage*, Grenoble.

Yahyaoui, A. en Ethiard, S. (1990) *Exil en etayage culturel: le cas de la dyade mere-enfant*. Centre Minkovska.